

דמוגרפיה

בנט צימרמן, רוברטה זייד ומייקל וייז

בסכסוך היהודי-ערבי, הנמשך כבר כמאה ועשרים שנים, נודעה מאז ומתמיד חשיבות רבה לשיקול הדמוגרפי. החזון הציוני של השיבה למולדת הצטייר כאפשרות ממשית בין השאר משום שהאוכלוסייה שכבר חיה באזור הייתה דלילה כל כך. כאשר החלה "העלייה הראשונה" של היהודים לארץ ישראל בשנת 1881 שכנו פחות מ-500 אלף בני אדם בפינה זו של האימפריה העותומאנית, שנמסרה עם הזמן למנדט בריטי. תערובת הקבוצות האתניות, שנקראו באופן קולקטיבי ערבים או "אוריינטלים" הייתה אמנם חלק הארי של אוכלוסיית המנדט, אך היהודים כבר היו רוב בירושלים. עם הקמת מדינת ישראל בשנת 1948, וגלי העלייה שבאו בעקבותיה, הפכו היהודים עד מהרה לרוב בין נהר הירדן לים התיכון.

ואולם, כיום סבורים רבים כי המטוטלת הדמוגרפית נוטה לכיוון האחר. בשיח הציבורי הישראלי נהוג לדבר על "פצצת זמן דמוגרפית" מתקתקת, שמשמעה כי מספר הערבים באזורים שבשליטת ישראל יהיה בקרוב גדול ממספר היהודים. בשנת 2004 דיווחה הרשות הפלסטינית כי אוכלוסייתה מונה 3.83 מיליון איש. כאשר מוסיפים לכך את מספרם של הערבים הישראליים – 1.3 מיליון איש – מתקבל כי בין הירדן לים חיים כבר היום 5.1 מיליון ערבים לעומת 5.5 מיליון יהודים. נתון זה, לצד טענות הרשות כי קצב הגידול של האוכלוסייה הפלסטינית הוא הגבוה בעולם ושיעור הילודה הגבוה בקרב ערביי ישראל, הם הבסיס לאמונה הרווחת שלפיה היהודים יהפכו בקרוב למיעוט

ממערב לנהר הירדן, וכי עצם הרעיון של מדינה יהודית בעלת רוב יהודי בן־קיימא נתון בסכנה.

לתפיסה זו של המצב הדמוגרפי האזורי השלכות מרחיקות לכת על המדיניות הישראלית והערבית בסוגיית גבולות הקבע של המדינה היהודית. מראשיתו של הסכסוך נהג המיעוט להסכיין עם חלוקת השטח ואילו הרוב תבע את זכותו על הארץ כולה. בתקופת המנדט, לדוגמה, הסכים המיעוט היהודי לוותר על שלושה רבעים מן הארץ לטובת הקמת הממלכה ההאשמית בעבר הירדן בשנת 1922. לאחר שהערבים הצליחו לשכנע את הבריטים לצמצם את העלייה היהודית לאזורים מוגבלים של מה שנותר מארץ ישראל, קיבלו היהודים את הצעות החלוקה של 1937 ושל 1947. לעומת זאת, הרוב הערבי בארץ ישראל המשיך להתעקש על פתרון של מדינה אחת. רק בשנת 1988, כשלא היה עוד ספק שהערבים הם המיעוט בכברת אדמה זו, הסכים לבסוף הארגון לשחרור פלסטין (אש"ף), לפחות באורח זמני, לפתרון של שתי מדינות.

החשש מפני חזיון הבלהות הדמוגרפי הביא בשנים האחרונות לשינוי חד במדיניותה של ישראל. בזמן כהונתו כממלא מקום ראש הממשלה בשנת 2003 תיאר אהוד אולמרט את הגידול החזוי באוכלוסייה הפלסטינית והערבית־ישראלית ככוח טבע בלתי נמנע המאיים להביא את הקץ על המפעל הציוני: "מעל הכל מרחף ענן הדמוגרפיה. הוא ירד עלינו לא באחרית הימים, אלא בעוד שנים ספורות"¹. באותה שנה הצהיר ראש הממשלה דאז אריאל שרון בפני מרכז הליכוד כי "להחזיק שלושה וחצי מיליון פלסטינים תחת כיבוש זה דבר גרוע גם לישראל, גם לפלסטינים, גם לכלכלת ישראל"². היום מנמקים ראש הממשלה אהוד אולמרט ושרת החוץ ציפי לבני את הצורך ביישום תכנית ההפרדה החד־צדדית בעיקר במגמה הדמוגרפית בשטח, שלדבריהם אינה מותרת בידי ישראל, למרות זכויותיה ההיסטוריות על הגדה, כל ברירה אחרת.

הפלסטינים, מצדם, רואים בפצצת הזמן הדמוגרפית את כלי הנשק שיבטיח את ניצחונם בעימות המתמשך עם היהודים. תפיסה זו, המשתקפת באמירה המפורסמת המיוחסת ליאסר ערפאת לגבי ניצחון הרחם של האישה הפלסטינית על הציונים, שמרה במידה רבה על גחלת המאבק של בני־עמו בישראל, וזאת בזמן שחלק גדול מן העולם הערבי כבר השלים עם קיומה.

ב

השקפות רווחות אלו, הנשענות על אמונה עזה במוחשיותה של פצצת הזמן הדמוגרפית, יסודן בטעות. בדיקה מעמיקה של הנתונים ושל התחזיות המתבססות עליהם מראה שישראל אינה ניצבת בפני סכנה דמוגרפית של ממש מצד האוכלוסיות הערביות השונות. למעשה, חלק גדול מן החששות הישראלים בנושא מקורו במידע שניפקה הרשות הפלסטינית ושאר העולם קיבל כמובן מאליו, מידע שאכן מצייר תמונה מאיימת.

במחקר שערכו מחברי מאמר זה, הנושא את הכותרת פער המיליון: האוכלוסייה הערבית בגדה המערבית ובעזה, ביקשנו לבחון את המספרים המדווחים בידי הרשות הפלסטינית ולהשוותם לנתונים אחרים שהנפיקו משרדים ישראליים ופלסטיניים.³ כאשר בודקים את הנתונים השונים זה לעומת זה ומאמתים אותם מגלים שהאוכלוסייה בעזה ובגדה המערבית מנתה באמצע 2004 2.49 מיליון בני אדם, ולא 3.83 מיליון, כפי שדיווחה הרשות הפלסטינית. וכאשר עוקבים אחר מקור הפער בין הנתונים, המסתכם ב-1.34 מיליון איש – כלומר, ניפוח מלאכותי של המספרים בשיעור של יותר מחמישים אחוזים – מגיעים ללשכה המרכזית לסטטיסטיקה של הרשות הפלסטינית (למס"פ). מפקד האוכלוסין היחידי שערכה הלמס"פ עד כה היה בשנת 1997, ומאז היא משתמשת בנתונים אלו להצגת תחזית לכל שנה מ-1998 ועד 2015. אלו הן תחזיות שהרשות מפרסמת בקביעות כנתוני אוכלוסין, אף שמעולם לא הותאמו לשינויים הדמוגרפיים המתרחשים בשטח.

איך קרה הדבר? פער הנתונים בסך מיליון בני אדם נובע משתי טעויות עיקריות: האחת, טעות בשיטה שנקטה הלמס"פ כשספרה לראשונה את האוכלוסייה הפלסטינית כדי לקבוע את הבסיס לתחזיותיה; והשנייה, ביסוס נתוני האוכלוסין המעודכנים על שיטת חיזוי שגויה של שיעורי ילודה והגירה בקרב הקבוצות הערביות הרלוונטיות. הטעויות החלו לצוץ עם העברת האחריות על המעקב הדמוגרפי אחרי האוכלוסייה הפלסטינית מן הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה של ישראל (למ"ס) אל הלמס"פ, במסגרת יישום הסכמי אוסלו. בשנת 1997 דיווחה הלמס"פ על תוספת מפתיעה של 648 אלף בני אדם לאוכלוסייה הערבית הפלסטינית, מספר גדול בכשלושים אחוזים מזה שהופיע בנתונים פנימיים של הלמ"ס בשנה הקודמת.⁴ כיצד עלתה הלמס"פ על עקבותיהם

של כל כך הרבה אנשים? התשובה לכך ברורה והיא חושפת את שיטות העבודה הבעייתיות של הלשכה: ראשית, היא ספרה 210 אלף ערבים תושבי ירושלים, שכבר נמנו במפקדי האוכלוסין של ישראל. אף שהרשות הפלסטינית שואפת להכליל את תושבי ירושלים במדינה הפלסטינית העתידית, הם מתגוררים בתוך גבולות העיר, בריבונות ישראלית, משתמשים בתשתיות ישראליות ונהנים מן השירותים שמעניקה להם ממשלת ישראל. יתר על כן, הסכמי אוסלו הפקידו בידי הלמ"ס, ולא בידי הלמס"פ, את ספירת ערביי ירושלים; שנית, הלמס"פ עצמה הודתה שכללה בנתונייה לפחות 325 אלף פלסטינים המתגוררים מחוץ לתחומי הרשות – לא פחות משלושה-עשר אחוזים מן האומדן הכולל הסופי. אף שהלשכה טענה כי היא עורכת מפקד דה-פקטו (המוגדר בידי דמוגרפים כספירת האנשים הנוכחים בלבד), היא חרגה חריגה בוטה מן הכלל ומנתה גם פלסטינים שאינם תושבים, שקיבלו תעודות זהות בתקופת הממשל האזרחי של ישראל, מבלי להביא בחשבון את משך היעדרותם (לשם השוואה, ישראל מנפה ממפקדי האוכלוסין שלה אנשים השוהים בחוץ לארץ יותר משנה). הכללת בעלי תעודות זהות שאינם תושבים בחישובי אוכלוסייה היא עניין של שגרה במשרדים הפלסטיניים. בשנת 2004 ציינה ועדת הבחירות הפלסטינית המרכזית, לדוגמה, כי שלושה-עשר אחוזים ממאגר בעלי זכות הצבעה שלה מתגוררים בחוץ לארץ.⁵

כך, באמצעות ספירה כפולה של ערביי ירושלים ומניית פלסטינים המתגוררים בחוץ לארץ, הוסיפה הלמס"פ 535 אלף בני אדם לאוכלוסייה הכוללת שלה. ואולם, כאשר מחסירים מבסיס האוכלוסין של הלשכה הפלסטינית את ערביי ירושלים, שנספרו פעמיים, ואת התושבים המתגוררים בחוץ לארץ, עומד ההפרש בין נתוני הלמס"פ לנתוני הלמ"ס על 113 אלף ערבים בלבד, אי-התאמה סבירה בהתחשב באופיה השנוי במחלוקת של הדמוגרפיה. הפער הקטן בין שתי הספירות נובע משוני בהגדרה, ולא ממספר האנשים בפועל. את הנתון הנמוך יותר של הלמ"ס אימתו נתונים פלסטיניים בנוגע למספר האנשים שהשתתפו בבחירות: על פי נתונים אלה, בשנים 2004 ו-2005 התגוררו פיזית בשטחים 1.3 מיליון מבוגרים בעלי זכות הצבעה. מספר זה תואם לחלוטין את התחזיות שהציגה לפני כן הלמ"ס, ולפיהן בשנת 2004 יחיו בשטחי הרשות 1.3 מיליון תושבים מעל גיל שמונה-עשרה ובעלי זכות בחירה, בעוד שהלמס"פ אמדה את מספרם ב-1.85 מיליון. אין זה מפליא, שכן נתוני האוכלוסין של הלמס"פ בשנת 2004 (השנה האחרונה שלגביה פורסמו נתונים רשמיים) הסתמכו כאמור על מספר-בסיס מופרז ביותר לשנת 1997.

בעייתית לא פחות היא התחזית שהציגה הלמס"פ בדבר קצב גידול אוכלוסין שנתי של 4.75 אחוזים בממוצע בשנים 1997-2004 – הגבוה ביותר בעולם – וזאת בהתבסס על שיעור גבוה של לידות ושל הגירה מסיבית בקרב הפלסטינים. ברם, נתונים רשמיים ממשרדים ישראליים ופלסטיניים הראו כי תחזיות הלמס"פ לפריון והגירה לא התממשו באף אחת מן השנים במהלך אותה תקופה. תחזיות הלמס"פ לשיעורי גידול אוכלוסין של 4.4 אחוזים בגדה המערבית ושל 4.9 אחוזים בעזה מופרזות מאוד בהשוואה לשיעורי הגידול שנרשמו בפועל: 1.8 אחוזים ו-2.9 אחוזים בהתאמה.

הסבר אחד לפער בין התחזית למציאות נעוץ בעובדה ששיעור הילודה (כלומר לידות פחות מיתות) הפלסטיני לא עלה בקנה אחד עם הערכות הלמס"פ. לפי נתוני משרד הבריאות הפלסטיני, שניהל רישומים מדויקים של כל הלידות לפי מחוז, בית חולים וסוג הלידה, מספר הלידות משנת 1997 ועד סוף 2003 היה נמוך ב-308 אלף מהערכות הלמס"פ.⁶ נתוני משרד החינוך הפלסטיני על מספר הילדים העולים לכיתה א' מאמתים את נתוני הילודה של משרד הבריאות.⁷ גם נתוני התמותה של משרד הבריאות לשנים 1997-2003 נמוכים מתחזית הלמס"פ ב-32 אלף. אמנם תחזיות הילודה והתמותה של הלמס"פ לא טעו במידה ניכרת, אך כאשר הוחלו על מספר רב של אנשים שאינם מתגוררים בגדה המערבית ובעזה, הן גרמו להפרזה של ממש במספר הלידות והמיתות.

הסבר אחר לתופעה קשור לתנועת הפלסטינים לתוך השטחים ומחוץ להם. הלמס"פ צפתה הגירה של 236 אלף פלסטינים מחוץ לארץ לשטחים בין 1997 ל-2003. בפועל, נתוני משמר הגבול הישראלי מראים שבאותה תקופה עלה מספר הפלסטינים שיצאו מן השטחים על מספר הנכנסים ב-74 אלף איש. הלמס"פ טעתה אפוא ב-310 אלף איש "נטו". זהו נתון בעל חשיבות עצומה, כיוון שלהגירה השלילית הזאת השפעה מכרעת על צמצום שיעור הגידול של האוכלוסייה הפלסטינית. בניגוד לתחזיות הלמס"פ, אשר צפו מעבר מסיבי של פלסטינים אל השטחים, מתרחשת בפועל עזיבה בהיקף גדול בהרבה של פלסטינים אל מדינות כמו אוסטרליה, אירופה, ארצות-הברית, קנדה, והיעד המועדף – ישראל. על פי דו"ח של משרד הפנים הישראלי, 105 אלף פלסטינים עברו מן השטחים אל תחומי הקו הירוק במסגרת איחוד משפחות. הלמס"פ המשיכה למנות אותם כחלק מן האוכלוסייה הפלסטינית, אך הם נספרו גם בישראל כעורבים ישראלים. לנתונים אלו יש להוסיף גם מספר לא ידוע אך משמעותי של פלסטינים שנכנסו לישראל שלא כחוק ואינם נכללים בנתונים הרשמיים. סיבה אחת להגירה המונית זו היא ההתקוממות שפרצה בסתיו 2000,

שבגינה שלחו פלסטינים מודאגים רבים את ילדיהם אל מחוץ לשטחי הרשות כדי להרחיק אותם מהשפעתה של חברה המעודדת את צעיריה להתנדב לפיגועי התאבדות. יתר על כן, רבים מהורים אלו לא היו בטוחים אם ילדיהם יחזרו או שמא הם עצמם יצטרפו אליהם בחוץ לארץ.⁸ כפי שציין בשנת 2001 באסם עיד, פעיל זכויות אדם פלסטיני, "הדברים האלה לא נחשפו אף פעם". לדבריו, עיתונאים נמנעו מכתובה על גל העזיבה הפלסטיני ההולך וגדל מפני שהאמינו ש"הסיפור הזה עלול לפגוע באינטרס הלאומי".⁹

לסיכום, מכיוון שספרו פעמיים את ערביי ירושלים והכלילו באומדניהם את הערבים המתגוררים בחוץ לארץ ניפחו הפלסטינים את נתוני הבסיס שלהם לשנת 1997 ב-648 אלף בני אדם. תחזית הגידול הטבעי של האוכלוסייה הייתה גבוהה במידה לא-מצויאותית וגרמה לניפוח נוסף של 276 אלף איש. התחזית השגויה, שצפתה הגירה מסיבית לתוך עזה והגדה המערבית והתעלמה מן השיעור הגבוה של הגירה שלילית של פלסטינים מן השטחים, ניפחה את הנתונים ב-415 אלף בני אדם נוספים. אם נחבר את כל המספרים, הרי שעד 2004 הצליחה הלמס"פ להגדיל את שיעור האוכלוסייה בגדה המערבית ובעזה ב-1.34 מיליון בני אדם – יותר מחמישים אחוזים. לאחר תיקון השגיאות הרבות של הלשכה צונח היקף האוכלוסייה הערבית-פלסטינית בעזה ובגדה המערבית באמצע 2004 ל-2.49 מיליון איש: 1.42 מיליון בגדה המערבית ו-1.07 מיליון בעזה.

ברצוננו להדגיש, כי הנתונים המתוקנים אינם מבוססים על הנחות דמוגרפיות חלופיות שאנו רואים אותן כעדיפות. הם מבוססים על הנתונים הממשלתיים של הרשות הפלסטינית, שנאספו ממשרדים שמחוץ ללמס"פ, דוגמת משרד הבריאות ומשרד החינוך, שעקבו אחר המגמות הדמוגרפיות בשטח משנת 1997 ואילך. לפיכך, אין מקום לפקפק באמינותם של הנתונים שאנו מביאים כאן בנוגע לדמוגרפיה הפלסטינית, ויש להתייחס אליהם ברצינות הראויה.

לצד הדיון באוכלוסייה הפלסטינית המתגוררת בגדה המערבית ובעזה חשוב לתת את הדעת גם על סוגיה חשובה לא פחות, והיא מספר הערבים החיים בישראל בתחומי הקו הירוק, שרבים מהם מגדירים את עצמם כפלסטינים. ההערכות לגבי מספר הערבים החיים משני צדי הקו הירוק הן הבסיס לתיאוריית "פצצת הזמן הדמוגרפית". והנה, גם בתיאור שיעור הגידול של אוכלוסייה זו אנו מוצאים כמה טעויות יסוד, כמו גם בהשוואות בינו ובין שיעור הגידול של האוכלוסייה היהודית.

בשנים 1997–2003 עמד קצב הגידול הכללי באוכלוסייה היהודית (הכולל את הגידול הטבעי ואת המאזן החיובי של ההגירה למדינה) על 2.1 אחוזים לשנה. באותה עת היה קצב הגידול באוכלוסייה הערבית הישראלית גבוה במידה ניכרת – 3.3 אחוזים. חלק מן הגידול הזה הוא תוצאה של הגירה פלסטינית מן הגדה המערבית ומעזה. ואכן, שיעור האוכלוסייה הערבית-ישראלית גדל בשנים 1967–2004 מ-10.5 אחוזים מכלל תושבי האזור ל-14 אחוזים.¹⁰ זו הסיבה העיקרית לצמצום הרוב היהודי באותה עת מ-64 ל-59 אחוזים. אולם אפילו מספרים אלו נתונים למניפולציות. לדוגמה, אחדים מן הדמוגרפים הקטינו באורח מלאכותי את גודל האוכלוסייה היהודית בישראל על ידי התעלמות מכ-300 אלף עולים מברית-המועצות לשעבר שאינם מוכרים כיהודים על פי ההלכה. עולים אלו הוצאו בחלק מן הסקרים והמחקרים מן הסיווג "יהודים ואחרים", למרות שרבים מהם מזדהים עם ישראל ועם העם היהודי, מקיימים קשרי משפחה עם יהודים ואף מצהירים על יהדותם.¹¹ אין ספק שישראל הפכה למדינה מורכבת יותר מבחינה תרבותית ודמוגרפית, אך לא בהכרח גם לערבית-פלסטינית יותר.

מעיון בנתונים הפלסטיניים המתקנים עולה כי שתי האוכלוסיות, הערבית והיהודית, אמנם גדלו במידה ניכרת בארבעת העשורים האחרונים, אולם ביחס ביניהן לא חל שינוי מהותי. למעשה, היהודים שומרים על מעמדם כרוב מבוסס למדי. בכלל השטחים של ישראל, הגדה המערבית ועזה, היחס בין יהודים לערבים הוא 3 ל-2. אם נסיר מן החשבון את רצועת עזה, שאיננה נתונה עוד לשליטה ישראלית ולכן הרלוונטיות שלה לאיום הדמוגרפי מוטלת בספק, נקבל יחס של 2 ל-1. בתוך תחומי הקו הירוק, כולל ירושלים, היחס הוא 4 ל-1.

דמוגרפים ופרשנים רבים נוטים להמעיט בערכם של המספרים המתוקנים האלה בטענה שבמוקדם או במאוחר יהפכו הערבים ממילא לרוב. אולם עמדה זו נובעת בדרך כלל מהתקבעות בדפוסי חשיבה מסוימים, ולא מניתוח רציני של הנתונים. לטענת אותם חוקרים, ברגע שהאוכלוסייה הפלסטינית הצעירה תגיע לגיל פריז, יניע אותה הדחף הדמוגרפי למעמד של רוב. אולם גם תרחיש זה מרחיק לכת במקצת, בייחוד לאור השיפור שחל בתחזית הדמוגרפית של היהודים בישראל. ואכן, שיעור הפריז הכולל (המוגדר כמספר הילדים הצפוי לאישה במהלך חייה) צמח בהדרגה במגזר היהודי בין השנים 2000–2005 והגיע ל-2.7 (השיעור הגבוה ביותר מבין המדינות המתועשות המתקדמות), ומספר הלידות בקרב יהודים גדל מ-80 אלף לשנה בשנת 1995 ל-96 אלף בשנת 2000 וליותר מ-104 אלף בשנת 2004.¹²

לעומת זאת, שיעורי הפריז במגזר הערבי ממשיכים לרדת. שיעור הפריז הכולל לאוכלוסייה הערבית בתוך ישראל (כולל מוסלמים, נוצרים ודרוזים) קטן מ-4.4 בשנת 2000 ל-4.0 בשנת 2004. בה בעת, מספר הלידות הכולל, שגדל בקרב היהודים, התייצב אצל ערביי ישראל. מ-1995 עד 2000 טיפס מספר הלידות במגזר זה מ-36.5 אלף ל-41.2 אלף, אך בחמש השנים האחרונות לא חל בו שינוי של ממש. למעשה, מספר הלידות המוחלט במגזר הערבי-ישראלי צנח לראשונה בשנת 2004, ככל הנראה בעקבות המדיניות הכלכלית של הממשלה, ובעיקר בשל הקיצוץ בקצבאות הילדים, שפגע באותם מגזרים ששיעור הפריז בהם גבוה במיוחד.¹³ אנו עדים למגמה דומה גם בגדה המערבית וברצועת עזה. בגדה ירד שיעור הפריז מ-5.7 בשנת 1999 ל-5.0 בשנת 2003, וברצועת עזה מ-6.6 ל-5.7.¹⁴

אחת הבעיות המקשות על ניבוי גודל אוכלוסייה נובעת מכך שדמוגרפים נוהגים בדרך כלל להחיל את שיעורי הפריז של אתמול או של היום על התחזית של מחר. בהתבסס על שיעורי הפריז הגבוהים של ערביי ישראל בשנות השישים (שהגיעו לממוצע של תשע או עשר לידות לאישה), חזו דמוגרפים ישראלים כי מספר הערבים במדינה יעלה על מספר היהודים החיים בה עוד לפני 1990. כאשר שיעור הפריז הערבי-ישראלי צנח ל-5.4 בשנות השמונים המוקדמות ול-4.7 במחצית השנייה של אותו עשור, השתמשו הדמוגרפים בנתונים החדשים להכנת סדרה חדשה של תחזיות. אולם עד 2005 הוסיף שיעור זה לרדת עד ל-4.0. הירידה בשיעור הפריז שיקפה את ההתפתחות הכלכלית במגזר הערבי ומגמה דומה שנרשמה במזרח התיכון כולו. ברם, עד היום לא טרחו הדמוגרפים

הישראלים להתאים מחדש את תחזיותיהם לשינויים שחלו ברמת הפיריון. התחשבות בגורמים אלו – השפעותיהם ארוכות הטווח של שינויים בעמדות תרבותיות ובתנאים כלכליים – הינה מרכיב הכרחי לכל תחזית דמוגרפית. לפסימיזם הדמוגרפי תרמה גם נטייתם של רוב הפרשנים להקל ראש באפשרות לעלייה המונית של יהודים לישראל בעתיד. בכך הם חוזרים על השגיאות של שנות השמונים. דמוגרף ישראלי בעל שם טען אז כי יהודי ברית-המועצות לעולם לא יעלו לישראל בהמוניהם. עשור אחד בלבד לאחר מכן עלו לישראל כמיליון יוצאי ברית-המועצות לשעבר.¹⁵ בהקשר זה, יש לתת את הדעת על צמיחתו של המגזר האורתודוקסי בקהילה היהודית בארצות-הברית והעמקת קשריו עם ישראל. שיעור העלייה לישראל בקרב יהודים מן המגזר הזה גדל לאחרונה באורח ניכר, בין היתר בשל שיפור התנאים הכלכליים בישראל. העוינות הגוברת כלפי יהודים במערב אירופה עשויה לשמש אף היא כגורם ממריץ לעלייה לישראל, בעיקר בקרב יהודי צרפת. לבסוף, מאות אלפי הישראלים המתגוררים בחוץ לארץ, המודרים בעקביות ממפקדי האוכלוסין של ישראל, חשים עדיין זיקה חזקה לארץ ועשויים לשוב אליה כשהמצב הכלכלי יוטב. ואכן, כאשר הכלכלה הישראלית השיגה שוב שיעור צמיחה שנתי גבוה בשנת 2003, זינק מספר הישראלים השבים מחוץ לארץ בשנת 2004 בעשרים אחוזים ובשנת 2005 – בחמישים אחוזים.¹⁶

ד

מה צופן אפוא העתיד לביטחונה הדמוגרפי של ישראל, אם נתבונן בעובדות כהווייתן? במחקר נוסף שערכנו, חזית לישראל ולגדה המערבית לשנה 2025, השתמשנו בנתוני אוכלוסין מתוקנים של הגדה המערבית כדי לעדכן את התחזיות שפרסם לא מכבר הלמ"ס על היהודים ועל הערבים בישראל בשנים 2000–2005.¹⁷ חשוב לשים לב למהלך המתודולוגי שביצענו כאשר שקלנו תחזיות לעתיד הרחוק. כדי לחשב את אוכלוסיות העבר וההווה באזור, חשוב היה לחשוף את הנתונים הדמוגרפיים השגויים בנוגע לישראל, לגדה המערבית ולעזה, שצוטטו בהרחבה. אולם ישראל בכל זאת נסוגה בינתיים מרצועת עזה, ולכן הרלוונטיות של נתוני אוכלוסין אלו לצורך בחינת תיאוריית "פצצת הזמן

הדמוגרפית" מוטלת בספק. אחרי הכל, אם ישראל אינה שולטת עוד בעזה, ואין לה כוונות לשלוט בה בעתיד, אזי אין טעם לכלול את אוכלוסיית הרצועה בתרחישי האימים הדמוגרפיים. תרחישים כאלה, המעלים את האפשרות של מיעוט יהודי השולט על רוב ערבי, רלוונטיים רק בנוגע לאזורים הנמצאים בשליטה ישראלית היום ועשויים להיות נתונים לשליטה כזו גם מחר. לפיכך, יש לבדוק את תקפותה של תיאוריית "פצצת הזמן הדמוגרפית" לאור התחזית הדמוגרפית ארוכת הטווח לישראל ולגדה המערבית, מבלי להתייחס לעזה. על כך יש להוסיף, שיהא זה קשה, אם לא בלתי אפשרי, לגבש תחזית דמוגרפית אמינה ביחס לעזה לאור העדרם של נתונים אמינים בעניין שינויי האוכלוסין שחלו – או שעשויים לחול – ברצועה לאחר העברת מעבר רפיח לפלסטינים. מחקרנו השתמש בנתונים דמוגרפיים מתוקנים בנוגע לישראל ולגדה המערבית והביא בחשבון כמה תרחישי גידול אפשריים בכל קבוצות האוכלוסין. על פי תרחיש הגידול הבינוני שפותח במחקר זה, ישמרו היהודים בישראל על שיעור הפריון הנוכחי של 2.7, ומאזן ההגירה החיובי (כלומר מספר העולים והתושבים החוזרים לישראל, פחות הישראלים שעוזבים) ישמור על ממוצע שנתי של עשרים אלף איש, כפי שהיה בשנים 2001–2004.¹⁸ בדומה לזה, גם מגמת הירידה המאפיינת את שיעורי הפריון של ערביי ישראל תימשך והשיעור הנוכחי של 4.0 יגיע עד שנת 2025 ל-3.0 (זאת מכיוון שאפילו על פי נתוני האו"ם שיעורי הפריון של הפלסטינים בגדה נופלים בהדרגה מ-5.4 ל-3.24).¹⁹ על פי פרמטרים אלו, תיהנה האוכלוסייה היהודית בשנת 2025 מרוב של 63 אחוזים בישראל ובגדה, כלומר ירידה מתונה מן הרמה הנוכחית, העומדת על 67 אחוזים. יתר על כן, על פי תרחיש הצופה גידול בעלייה לישראל ובשיעורי הפריון – בהתחשב, בין היתר, בשיעור הילודה הגבוה בקרב יהודים אורתודוקסים – יצמח החלק היהודי באוכלוסייה הכללית לרוב של 71 אחוזים. אין זה תסריט בלתי מתקבל על הדעת: בחמש השנים האחרונות עברו שיעורי הפריון של האוכלוסייה היהודית את הרמה הגבוהה ביותר של תחזיות הלמ"ס, ואילו המגזר הערבי-ישראלי מתקרב לרמות הפריון הנמוכות ביותר לפי תחזיות אלו. אם לא יתרחשו אירועים בלתי צפויים, הסכנה היחידה להגמוניה הדמוגרפית של היהודים היא הגירה ערבית רחבת היקף מרצועת עזה או מחוץ לארץ אל מדינה פלסטינית ארעית שתוקם בגדה המערבית.

ישראל נשענה מאז ומעולם על רמה מסוימת של עלייה כדי לשמר או כדי לשפר את מעמדה הדמוגרפי של האוכלוסייה היהודית ביחס לערבים. סביר

להניח שתלות זו תימשך. שמירה על יציבות דמוגרפית לטווח ארוך ללא עלייה תצריך שוויון בין שיעורי הלידה של קבוצות האוכלוסייה היהודית והערבית. בעניין זה, כדאי לשים לב לשיעורי הפריון השונים של התת-קבוצות הערביות בישראל. שיעורי הפריון בקרב ערבים נוצרים צנחו ל-2.1, בקושי רמת תחלופה; בקרב הדרוזים, שנהגו בעבר להתגאות בפריון גבוה, נרשם כיום שיעור יציב של 2.66, קטן במעט משיעור הפריון היהודי הנוכחי. יש להניח, כי ירידה זו קשורה למודרניזציה של החברה הדרוזית ולשילובה בחברה הישראלית. העובדה שיותר ויותר נשים דרוזיות נהנות מן האפשרות לרכוש השכלה, למשל, הביאה לדחיית גיל הנישואין שלהן ובעקבות זאת לירידה בשנות הפריון. מכאן שמומלץ לישראל לאמץ, בשם השוויון, מדיניות דומה גם ביחס למגזר המוסלמי – לעודד, לדוגמה, שירות לאומי ולהעניק לנשים ולגברים כאחד אפשרויות רבות יותר בתחום ההשכלה הגבוהה. אם תנקוט ישראל גישה זו, שיעורי הפריון הגבוהים במגזר המוסלמי, שנמצאים ממילא בירידה מתמדת, יוסיפו להצטמצם, ואף יגיעו לבסוף לרמת המגזר היהודי.

ה

ה מסקנות ברורות כשמש: במובנים חשובים רבים, פצצת הזמן הדמוגרפית היא נפל. היא תוצר של ניפוח מספר הפלסטינים המתגוררים בפועל בשטחים ושל שיטות חיזוי לגידול עתידי שאבד עליהן הכלח. כעת לא נותר אלא לתהות מדוע הסתמכה ישראל על תחזיות אוכלוסין של הרשות הפלסטינית כקו מנחה לשרטוט גבולות העתידי של המדינה היהודית. מדוע לא הבחינו בטעויות סטטיסטיות אלו?

התשובה הרשמית היא שבשנים 1994 ו-1995, כאשר ישראל העבירה את ניהול השטחים לידי הרשות הפלסטינית, לא הוטלה על שום משרד ישראלי האחריות לפקח על נתוני הלמ"ס. כשהוועדה לביקורת המדינה של הכנסת זימנה לא מכבר את אנשי הלמ"ס לשלושה דיונים שהוקדשו לנושא, העלו אלו את הטענה שמעקב אחר האוכלוסייה הערבית בגדה המערבית ובעזה אינו עוד בסמכותה של הלשכה, הן מסיבות תקציביות והן משום שהסכמי אוסלו אוסרים במפורש על גופים ישראליים לבצע מדידות כאלה. יתר על כן, הפער בין

נתוני הלמס"פ ונתוני הלמ"ס נגלה לראשונה בשנת 1997, בתקופה שהתהליך המדיני בין ישראל לרשות הפלסטינית עוד התנהל בצורה תקינה, יחסית, ולא היה מקום להטיל ספק בנתונים.

באחדים מן המקרים, הדיווחים בדבר ירידה ברוב היהודי היו פרי רשלנות לשמה. אף שידוע שמפקדי האוכלוסין של ישראל ושל הפלסטינים כוללים את ערביי ירושלים, מתבססים הנתונים של משרד החוץ האמריקני ושל סוכנות הביון המרכזית של ארצות-הברית על חיבור שני המפקדים, והדבר גרם לספירה כפולה של 220 אלף הערבים המתגוררים במזרח העיר. סיבה נוספת לסילופים נעוצה כנראה בפוליטיזציה של הסוגיה הדמוגרפית בישראל וברשות. אנשי אקדמיה ישראלים אשר חקרו את הנושא היו מחויבים לרעיון ההפרדה בין האוכלוסייה היהודית והערבית, והמלצותיהם ניתנו ברוח זו. מחקרו של הגיאוגרף ארנון סופר ישראל, דמוגרפיה 2004-2020: לאור תהליך ההתנתקות,²⁰ שזכה לתהודה רבה, קיבל, למשל, את דיווחי האוכלוסין של הלמס"פ ביחס לגדה המערבית ולעזה, כמעט הכפיל את מספרם האמיתי של ערביי ירושלים, ניפה את עולי ברית-המועצות לשעבר שאינם מסווגים מבחינה דתית מתת-הקטגוריה "יהודים ואחרים", הכליל עובדים זרים בקטגוריה "ערבים ואחרים" (אף שהלמ"ס אינה מחשיבה אותם כחלק מאוכלוסיית ישראל) ומנה את המהגרים הלא-חוקיים מן הרשות הפלסטינית לישראל מבלי להפחית אותם מנתוני הלמס"פ. אין להתפלא אפוא על מסקנות המחקר, שצפו עתיד ודאי של מיעוט יהודי ממערב לנהר הירדן.

העובדה שנתוני הלמס"פ מצוטטים תדיר בפי ארגונים לאומיים ובינלאומיים מוסיפה להם כמובן נופך נוסף של אמינות. הסיוע הבינלאומי לשטחים, לדוגמה, מבוסס בחלקו על אומדני אוכלוסין של הרשות הפלסטינית. ב-15 במרס 2006 הופיע ג'יימס וולפנזון, הנציג האמריקני של מדינות הקוורטט, בפני ועדת קשרי החוץ של הסנאט והפציר בה להמשיך את הסיוע האמריקני לפלסטינים, בטענה שבין 4 ל-4.5 מיליון פלסטינים החיים בשטחים נמצאים על סף משבר הומאניטרי.²¹ למרבה ההפתעה, שום סנאטור לא הטיל ספק בנתונים או במקורם, אף שהמספרים שהציג וולפנזון היו גבוהים אפילו מאלו של הלמס"פ או של הדמוגרפים הישראלים.

ועם זאת, ישנם סימנים המעידים כי הנטייה לקבל נתונים מנופחים ללא עוררין הולכת ודועכת. מאז חתימת הסכמי אוסלו העניקה ארצות-הברית לפלסטינים 1.5 מיליארדי דולרים, שרובם לא הופנו לרשות הפלסטינית אלא לתכניות הומאניטריות שתקציבן מחושב בדרך כלל לפי נפש. אף שקשה לסגת

ממדיניות סיוע שנמשכה עשור שלם, לנוכח ניצחון החמאס בבחירות לפרלמנט הפלסטיני שקלו כמה ממשלות מחדש את גישתן בסוגיה. לדוגמה, התת-ועדה לענייני המזרח התיכון ומרכז אסיה של בית הנבחרים האמריקני, בראשותה של איליאנה רוס-לטינן, הזמינה את מחבריו של מאמר זה להציג הוכחות לניפוח אומדני האוכלוסין בידי הרשות הפלסטינית. לנוכח הנתונים המתוקנים, אשר מוכיחים כי מספר הפלסטינים קטן בהרבה מן המדווח, עשויים ארצות-הברית ותורמים אחרים לבחון מחדש את גודל הסיוע שלהם.²²

אולם נראה שהתשובה היסודית יותר לשאלה מדוע התקבלו הנתונים השגויים בלי שהוטל בהם ספק נעוצה ככל הנראה בהיסטוריה עצמה: זה יותר ממאה שנים נתונים היהודים במאבק דמוגרפי נגד הערבים. בשל החרדה שמאבק כזה מעורר, נוטים רבים מהם להאמין לתרחישים הגרועים ביותר, ומקהלה של חוקרים שמחה לאשש את חששותיהם.

1

ה אם ניצבים היהודים בישראל בפני איום דמוגרפי? התשובה היא עדיין "כן" מסויג. אולם תפיסת האיום הזה נטתה להגזמה רבה. כפי שמראים המספרים האמיתיים, גידול האוכלוסין הערבי איננו כוח עליון שיגזור על היהודים במוקדם או במאוחר מעמד של מיעוט. ההפך הוא הנכון: הבנה מעמיקה יותר של תהליכים דמוגרפיים ושל הכוחות הייחודיים המניעים אותם תאפשר לקובעי המדיניות בישראל להשפיע בדרכים שונות על המגמות הדמוגרפיות באזור לטווח הרחוק. הם יכולים, לדוגמה, לעודד עלייה יהודית ולקדם שוויון כלכלי וחברתי בין אזרחיה היהודים והערבים של ישראל. חשוב מכך, ישראל חייבת להבין שמנקודת מבט דמוגרפית, יש לה די זמן לבחון את האפשרויות העומדות בפניה ולקבל את ההחלטות הנכונות.

כך או כך, ברור שהנתונים המתוקנים מנטרלים נשק פסיכולוגי רב עוצמה במלחמת התעמולה הערבית נגד המדינה היהודית. הפלסטינים נופפו בחרב הדמוגרפית כדי לאיים על ישראל ולעורר ביטחון בניצחונם הבלתי נמנע. אולם כעת נכון לטעון בבירור שהיהודים אינם מהווים רוב פגיע כל כך ושאיחזתם באזור איננה רופפת. נהפוך הוא: מעמדם של היהודים כרוב נותר יציב ואיתן. ישראל עומדת בפני רגע מכריע בתולדותיה. עליה לאמץ קו מחשבה חדש

ואמין אשר יבטיח כי המדינה היהודית תישאר בגדר מציאות גם לאחר שתדאג לזכויותיהם ולרווחתם של הפלסטינים ושל הערבים הישראלים. אבל כל זה יתאפשר רק על יסוד נתונים נכונים ואמינים.

בנט צימרמן, רוברטה זייד ומייקל וייז הם מחבריו של פער המיליון: האוכלוסייה הערבית בגדה המערבית ובעזה, מחקר שפרסם לא מכבר מרכז בגין-סאדאת למחקרים אסטרטגיים. מחקרם תחזית לישראל ולגדה המערבית לשנה 2025 הוצג לראשונה בכנס קיסריה למדיניות וב'אמרקן אנטרפרייז אינסטיטוט' בווישינגטון.

הערות

1. נחום ברנע, "אולמרט קורא לנסיגה חד-צדדית מרוב השטחים", ידיעות אחרונות, 5 בדצמבר, 2003.
2. אילן מרסיאנו, "שרון הותקף בסיעתו והשיב: צריך לסיים את הכיבוש", ידיעות אחרונות, 26 במרס, 2003.
3. Bennett Zimmerman, Roberta Seid, and Michael L. Wise, "The Million Person Gap: The Arab Population in the West Bank and Gaza," *Mideast Security and Policy Studies* 65 (February 2006), www.biu.ac.il/BesaMSPS65.pdf (להלן "פער המיליון").
4. צימרמן, זייד ווייז, "פער המיליון", עמ' 12-13.
5. צימרמן, זייד ווייז, "פער המיליון", עמ' 14-15; ועדת הבחירות המרכזית של הרשות הפלסטינית, "ועדת הבחירות המרכזית רושמת מעל 67 אחוזים מבעלי זכות הבחירה", הודעה לעיתונות, 14 באוקטובר, 2004.
6. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה של הרשות הפלסטינית (למס"פ), "אינדיקטורים דמוגרפיים של השטחים הפלסטיניים, 1997-2015"; משרד הבריאות הפלסטיני, "מצב הבריאות ברשות הפלסטינית", דו"חות שנתיים 1997-2003.
7. משרד החינוך וההשכלה הגבוהה של הרשות הפלסטינית, סטטיסטיקה של החינוך הכלכלי ברשות הפלסטינית, דו"ח 2004-2003 ודו"ח 2005-2004, www.mohe.gov.ps/stats/statistics/tab22.htm; צימרמן, זייד ווייז, "פער המיליון", עמ' 20-21.
8. Inigo Gilmore, "Hebron's Middle Classes Choose America Rather than Martyrdom," *Telegraph News*, September 5, 2004.
9. אוריה שביט וג'אלאל בנא, "טרנספר מרצון", מוסף הארץ, 5 באוקטובר, 2001.

-
10. השינויים הדמוגרפיים בשטחים היו מעורבים: חלקה של עזה בסך הכל האזורי גדל מ-9.5 אחוזים בשנת 1967 ל-11.5 אחוזים בשנת 2004, ואילו חלקה של הגדה המערבית קטן משישה-עשר לחמישה-עשר אחוזים.
11. ארנון סופר ויבגניה ביסטרוב, ישראל, דמוגרפיה 2004-2020: לאור תהליך ההתנתקות (חיפה: קתדרת חייקין לגיאואסטרטגיה, 2005).
12. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (למ"ס), שנתון סטטיסטי לישראל 2005 56 (ירושלים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2005), עמ' 140-141.
13. למ"ס, שנתון סטטיסטי, עמ' 140; "שינויים בסכומי קצבאות הילדים", המוסד לביטוח לאומי, ינואר 2005, www.btl.gov.il/btl_indx.asp?name=elad&type=g. ירידה במספר ההריונות במגזר הבודוי, למשל, התרחשה בעת ובעונה אחת עם שינוי מדיניות זה.
14. צימרמן, זייד ווייז, "פער המיליון", עמ' 12-13. שיעורי פריון חושבו לכל שנה משנת 1997 ועד 2003 על בסיס רישום הלידות של משרד הבריאות הפלסטיני - "דו"חות שנתיים, מצב הבריאות ברשות הפלסטינית", והם חושבו על פי אוכלוסייה נוכחת בלבד בגדה המערבית ובעזה.
15. Charley J. Levine, "Interview: Sergio DellaPergola," *Hadassah Magazine* 87 (June-July 2006), www.hadassah.org/news/content/per-hadassah/archive/2006/06_jun/interview.asp. דלה-פרגולה אמר כי "מעט מאוד דמוגרפים חזו זרם של מיליון יהודים מרוסיה, אפילו שנים ספורות לפני שזרם זה החל בשנות התשעים".
16. Ruth Eglash, "Persuading Israelis Abroad to Come Back Home," *Jerusalem Post*, March 23, 2006. המאמר מצטט נתונים שפרסם משרד העלייה והקליטה לגבי השנים 2003, 2004 ו-2005.
17. "תחזית לישראל ולגדה המערבית 2025", הרצאה שנשא בנט צימרמן, רוברטה זייד ומייקל ל' וייז בכנס הרצליה השישי, 23 בינואר, 2006, www.pademographics.com/Forecast%20for%20Israel%202025; "תחזיות אוכלוסייה בישראל לשנים 2010-2025", שנתון סטטיסטי, עמ' 105-109; "מגמות דמוגרפיות בישראל", אחמד חליחל, מנהל מחלקת דמוגרפיה בלמ"ס, הרצאה בטכניון, מכון שמואל נאמן, 8 ביוני, 2005.
18. מאזן ההגירה החיובי בשנים 2001-2004 עמד על 86,200 נפש, למ"ס, שנתון סטטיסטי, לוח 2.2, עמ' 31.
19. אומדני פריון ותמותה, תחזית אוכלוסין עולמית של האומות המאוחדות, גרסה מתוקנת ל-2004. נתוני הפריון תואמים את נתוני הלמס"פ המובאים בהערת שוליים 101 בדו"ח מרכז בגין-סאדאת למחקרים אסטרטגיים, שקופית מס' 5.
20. סופר וביסטרוב, ישראל, דמוגרפיה 2004-2020, עמ' 12-17.
21. www.senate.gov/-foreign/testimony/2005/WolfensohnTestimony050630.pdf.
22. wwwa.house.gov/international_relations/109/zim030806.pdf.
-